

Iwona Brzozowska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Ksiądz Piotr Skarga i ojciec Jacek Woroniecki – próba porównania ideałów moralnych

Na początku napotkamy na pewne trudności, jak dokonać próby porównania tych dwóch osób i głoszonych przez nich poglądów. Pierwsza trudność to przedział czasowy, jaki dzielił obie sylwetki, to kilka wieków, pomiędzy działalnością i pisarstwem księdza Piotra Skargi a ojca Jacka Woronieckiego. Przedział drugi to inny język polski, jakim posługiwali się ci twórcy. Jeden pisał językiem staropolskim a w początkowych dziełach językiem łacińskim, a drugi językiem współczesnym – językiem inteligencji katolickiej. Zarówno ksiądz Piotr Skarga i ojciec Jacek Woroniecki uosabiali ideał kapłana, erudyty i wybitnego wychowawcy. Spróbujemy podjąć się próby porównania i przedstawienia ich spojrzenia na ideały moralne, ściślej kilka wybranych aspektów, które przedstawiali w swoich dziełach. Ideały moralne, wzorce doskonałości. W swojej pedagogice wychowania człowieka zarówno ksiądz Piotr Skarga i ojciec Jacek Woroniecki powoływali się na te same lub podobne źródła i odwoływali się do przeszłości, doceniając wartość tradycji.

Dwie osobowości – wzory osobowe

Sługa Boży, **Piotr Skarga SJ** (1536-1612), żył na przełomie wieków XVI i XVII, pochodził z rodu szlacheckiego, służbę Bożą pełnił w zakonie misyjnym Jezuitów. Był teologiem, pedagogiem, etykiem, moralistą, nauczycielem akademickim i wychowawcą w szkołach jezuickich, był rektorem Akademii Wileńskiej. Ukończył Akademię Krakowską na wydziale artium i filozoficznym

oraz studia teologiczne na Kolegium Romanum w Rzymie. Odznaczał się wszechstronnym rozwojem intelektualnym, z tego względu skrócono mu nowicjat w Rzymie. Znał łacinę i grekę. Założył wiele kolegiów w ówczesnej Rzeczypospolitej, stworzył wiele dzieł charytatywnych i filantropijnych. Jako kapelan wojskowy towarzyszył królowi i żołnierzom podczas licznych wypraw wojennych na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów¹.

Liczna działalność pisarska, w tym jego dzieło hagiograficzne *Żywoty Świętych Pańskich* trwale wpisało się w rozpowszechnianie sylwetek świętych, wychowanie wielu pokoleń Polaków na pięknej polszczyźnie, a jego *Kazania sejmowe* to obok traktatu społeczno-politycznego wyliczenie katalogu cnót i napiętnowanie wad, które toczyły ówczesną Rzeczypospolitą. Filozofia moralna księdza Skargi oparta była na głębokiej znajomości Pisma świętego, dziełach Ojców Kościoła, dużym zainteresowaniem myślą św. Tomasza z Akwinu i św. Augustyna (*Państwo Boże*)². Skarga był uważany za doskonałego mówcę i wytrawnego stylistę. Jego kazania ułożone były według reguł retorycznych. Kazania, pobudki, pisma polemiczne, modlitwy, listy do rządzących i polityków uważane były za podwaliny przyszłej kultury języka polskiego. To były wzorce językowo-stylistyczne dla pisarzy, poetów języka polskiego w wiekach przyszłych (Słowacki, Mickiewicz, Krasiński, Norwid, Sienkiewicz, Kossak-Szczucka)³.

To postać aktywna społeczno-politycznie, jego liczne przymioty charakteru, jakimi się wyróżniał, a nade wszystko gorliwa wiara, życie pełne cnót i świętości sprawiło, że „odszedł w powszechnej opinii świętości”⁴. Ksiądz Piotr Skarga był wierny poglądom ówczesnych jezuitów: życie publiczne opierać się musi na cnocie i roztropności, przy jednoczesnym poszanowaniu suwerenności

1 Zob. I. Brzozowska, Piotr Skarga SJ (1536-1612), w: „Człowiek w Kulturze” 28 (2018), s. 483-492.

2 S. Wszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane Prymasa Polski*, KPA, XVIII, Warszawa, 24 XII 1964, s. 147.

3 M. Treter, *Matejko. Osobowość Artysty. Twórczość. Forma i styl. Sztuka orężem w rękę*, Lwów 1939, s. 84.

4 P. Doerre, *Wielkość i świętość*, (red): M. Balon, J. Bartyzel, G. Kucharczyk, K. Koehler, w: „Kaznodzieja Narodu”, Kraków 2012, s. 17.

państwa i Kościoła⁵. Życie społeczne i polityczne opierał na etyce katolickiej. Można odnieść wrażenie, że poprzez takie pisma, jak *Żywoty Świętych*, *Kazania na niedziele i święta*, *O Bogarodzicy*, *O Sakramentach Świętych*, *O jedności Kościoła Bożego*, ksiądz Skarga omówił całokształt ludzkiego życia duchowego⁶.

Ojciec Jacek Woroniecki OP (1878-1949), sługa Boży, żył na przełomie wieków XIX i XX. Pochodził ze starego rodu książęcego. Duchowny, w zakonie kaznodziejskim św. Dominika. Był również tak jak ksiądz Skarga teologiem, pedagogiem, etykiem, moralistą, nauczycielem akademickim. Został rektorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Był bardzo dobrze wykształcony: uzyskał licencjat z nauk przyrodniczych i doktorat z teologii. Odznaczał się wszechstronnym rozwojem intelektualnym, był znawcą łaciny i greki. Wychowawca młodzieży, wykładowca teologii moralnej, patrologii i historii Kościoła. Etykę łączył z pedagogiką. Wykładowca Pisma świętego i katechetyki w seminarium duchownym w Lublinie, wykładał w kolegium „Angelikum” w Rzymie, w kolegium Filozoficzno-Teologicznym Ojców Dominikanów. Reorganizował prowincje dominikanów na ziemiach polskich, m.in. zakładając domy zakonne w centrach uniwersyteckich Poznania i Warszawy. Był założycielem zgromadzenia zakonnego Sióstr Dominianek Misjonek Jezusa i Maryi. W Lublinie zaangażował się w działalność charytatywną. Został także na pewien okres kapelanem wojskowym podczas wojny polsko-bolszewickiej w 1920 roku. Dobrze znał wojsko, bowiem wcześniej odbył służbę wojskową w pułku huzarów grodzieńskich. To twórca wielu dzieł pisarskich. W wychowaniu przywiązywał wielką wagę do nauki mowy ojczystej i pisania w języku polskim, na co zwrócił uwagę w dziele *Okolo kultu mowy ojczystej*. Dzieło, *Katolicka etyka wychowawcza* stanowiło podstawy wychowania katolickiego wielu pokoleń. Pozostawił po sobie publikacje z zakresu socjologii, filozofii tomistycznej, pedagogiki, teologii moralnej, dogmatycznej, mistycznej,

5 A. Bruździński, Czy ksiądz Skarga wdawał się w politykę?, w: „Acta Universitatis Lodziensis Folia Litteraria Polonica” 3 (21) 2013, s. 60.

6 A. E. Balicki, Skarga pośród nas, Kraków 1936, s. 19.

teorii modlitwy, hagiografii, myśli politycznej konserwatywnej⁷.

W swojej pracy naukowej ojciec Woroniecki opierał się na myśli św. Tomasza z Akwinu, głosząc pogląd, iż „naukowe badania należy oprzeć na zasadach doktryny tomistycznej”⁸. Według ojca Woronieckiego: „Za przedmiot etyki uważamy nie tylko same czynniki wewnętrzne życia moralnego i normy postępowania, ale całe życie moralne człowieka, w pełni jego rozwoju i ze wszystkimi jego przejawami, czy to osobistymi, czy też społecznymi”⁹. Etykę katolicką opierał na aretologii (nauce o cnotach). Cenił hagiografię (dział piśmiennictwa religijnego, obejmujący żywoty świętych, legendy z nimi związane oraz opisy cudów) – miał szczególnie stosunek do żywotów świętych polskich.

Porównując te dwa rysy biograficzne: księdza Piotra Skargi i ojca Jacka Woronieckiego, można odnotować pewne podobieństwa w wykształceniu obojga kapłanów i sprawowanych funkcji.

Próba porównania poglądów

Pismo Święte wpływało decydująco na formowanie się stylu pisarskiego **księdza Piotra Skargi**. Biblia była dla niego zawsze księgą żywą, pełną treści, znaczenia i najwyższej powagi. Z niej czerpał swoje natchnienie, najważniejsze dowody i siłę własnego przekonania. W pisarstwie i wygłaszanych kazaniach ksiądz Skarga posługiwał się Biblią we własnym przekładzie¹⁰. Z Ksiąg Natchnionych, najbardziej cenił księgi proroków, ulubionym był Izajasz¹¹. Oceniał

7 Zob. M. Miławicki, *W poszukiwaniu mistrza i autorytetu duchowego. Ojciec Jacek Woroniecki OP we wspomnieniach współbraci zakonnych, uczniów i przyjaciół*, red. B. Jędrzychowska, w: „Wychowawca, nauczyciel, mistrz o potrzebie mądrości, autorytetu i cnoty”, Wrocław 2017, s. 64-65.

8 S. Bareła, O. Jacek Woroniecki OP, w: „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. VI, z. 1-2 (1959), s. 9.

9 J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, t. I, Lublin 2013, s. 89.

10 Por. S. Okoniewski, *Pismo święte w dziełach X. P. Skargi*, Poznań 1912, s. 716.

11 Por. P. Skarga, *Kazanie Ósme o szóstej chorobie Rzeczypospolitej, która jest dla grzechów jawnych i niekarność ich*, w: *Kazania sejmowe i zwywanie do pokuty*, Warszawa 1985, s. 90.

na podstawie etyki chrześcijańskiej, a głównym źródłem argumentów były dla niego – Pismo Święte i dzieła Ojców Kościoła¹². Na podstawie dostępnych dzieł można stwierdzić, że cechowała go głęboka kultura biblijna i patrystyczna, a jednocześnie głoszenie słowa zakorzenione było w doświadczeniach realnego społeczeństwa¹³. Bowiem ksiądz Skarga był dobrym obserwatorem otaczającej go rzeczywistości. Mocno zakorzeniony w swojej epoce, jednocześnie wyrażał dezaprobatę dla tego świata. Uważał, że najważniejsze jest w życiu to co być, dziać się powinno¹⁴. Interesowała go metafizyka losu ludzkiego, charakterystyczna dla czasów potrydenckich. Według Skargi życie chrześcijańskie jest walką, „bojowaniem”, a niebezpieczeństwa czyhające na człowieka ze strony świata, szatana i ciała – wymagają jego bezustannej czujności i gotowości do walki z tymi wrogami. Stąd wyznawał strategię walki w wojnie duchowej. Opisywał wymiennie hierarchię kościelną ze stopniami wojskowymi w swoich kazaniach. Militarną koncepcję życia zaczerpnął z *Ćwiczeń duchowych* Ignacego Loyoli¹⁵.

Skarga uważał, że władze poznawcze człowieka: rozum, wola i uczucia nie są w stanie wygrać tej walki duchowej, jednostka nie jest w stanie uwolnić się w tym „chrześcijańskim boju” od wewnętrznych sprzeczności.¹⁶ W *Kazaniach Przygodnych* czytamy: „Kochaj to, czego nie widzisz; opuść to, co w ręku masz, za to, czego ci się spodziewać każą; wzgardzi sam sobą, rozdaj ubogim majątność; wróć cudze, zaniechaj zwyczajów, w którycheś urósł; nieprzyjaciela kochaj i czyn mu dobrze. Bardzo trudna i ciężka namowa”¹⁷. Wewnętrzne sprzeczności i związane

12 I. Bobicz, *Skarga wzorem namaszczenia kaznodziejskiego*, w: „Przegląd Homiletyczny”, (1925), Nr 1, s. 22-29, s. 36-37.

13 S. Obirek, *Wizja Kościoła i państwa w kazaniach ks. Piotra Skargi*, Kraków 1994, s.147-148.

14 K. Maliszewski, *Krzyż i orzeł*, Lublin 2017, s. 46.

15 Była to stara koncepcja rycerza Chrystusowego, spopularyzowana na początku XVI w. w podręczniku *Enchiridion militis Christiani* Erazma z Rotterdamu. M. Korolko, *O prozie Kazań sejmowych Piotra Skargi*, Warszawa 1971, s. 72.

16 Korolko, dz. cyt., s. 72.

17 Tamże.

z nimi niepokoję, wynikają ze świadomości tego, że religia chrześcijańska proponuje dylematy. Należy więc – według Skargi – wybrać mocne oparcie, fundament dla ludzkiego ducha, żeby umieć dokonywać dobrego wyboru. Fundamentem tym były autorytety: intelektualny, moralny i społeczny. W kształtowaniu umysłowości Skargi wielką rolę odegrał autorytet doktrynalny Kościoła¹⁸.

Mirosław Korolko, zajmujący się analizą *Kazań sejmowych* księdza Piotra Skargi stwierdził: „Skarga był pisarzem-realistą.[...] Ponadto jako teolog-praktyk interesował się [...] egzystencjalnym [...] aspektem chrześcijaństwa. Toteż postulat odbudowania autorytetu doktrynalnego Kościoła przeniósł na płaszczyznę rozważań o modelu społecznym państwa. Zajął się specjalnie w swojej twórczości konstruowaniem wzorów osobowych, wzorców heroizmu i bohaterstwa chrześcijańskiego”¹⁹.

Dzieło *Żywoty Świętych* odcisnęły znaczący wpływ na całą twórczość pisarską Skargi. W każdym niemal kazaniu Skargi został ukazany jakiś wzór, ideał do naśladowania, a szczególnie interesowały go wzorce osobowe Starego Testamentu. Wykazywał ich niezwykłą atrakcyjność i ciągłą aktualność. W głównej mierze ukazane przykłady w pismach Skargi służyły do realizacji retorycznego *movere*, poruszenia uczuć, nakłonienia do naśladowania²⁰. Także prezentowane wzorce herosów, wcielających chrześcijańskie ideały w walce z „dusznymi wrogami”, prowadzą przemyślaną strategię chrześcijańskiego boju²¹.

W czasach Piotra Skargi w Europie religia była wyznacznikiem, za pomocą którego dokonywano wyboru politycznych i kulturalnych systemów. Skarga nawoływał do wzmocnienia autorytetu w dziedzinie religijno-etycznej, łącząc to nawoływanie z odbudową i umocnieniem autorytetu władzy politycznej²². Był zwolennikiem koncepcji interwencjonizmu Boga w historii²³. Zgodnie z tradycją

18 Korolko, dz. cyt., s. 73-74

19 Korolko, dz. cyt., s. 75.

20 Tamże.

21 Tamże.

22 Tamże, s. 76

23 Inaczej teoria providencjalizmu. Zob. Hasło: Opatrzność <http://www.ptta.pl/pef/pdf/o/opatrzność.pdf> [dostęp 12.03.2019].

kościelną historię traktował jako miejsce ścierania się *civitas Dei* z *civitas terrena*. Czasy reformacji były okresem odrzucenia autorytetu rzymskiego Kościoła, to było też odrzucenie wiekowej tradycji, na którą Kościół się powoływał. Skarga, rozumiejąc ten problem, w kazaniach i publikacjach występował w obronie autorytetu Kościoła i jego doktryny. Tomizm był kierunkiem myślenia, który wówczas obowiązywał w Kościele, a z myśli św. Tomasza korzystał ksiądz Skarga w teologii polemicznej²⁴.

Kilka wieków później do renesansu myśli św. Tomasza w znacznym stopniu przyczynił się **ojciec Jacek Woroniecki**, dostrzegając aktualność i uniwersalizm jego poglądów. Ważne jest, że ojciec Woroniecki uznał tradycję chrześcijańską za niezwykle cenny dar i skarbiec, z którego należy wydobyć i wykorzystać dokonania z zakresu szeroko pojętej humanistyki, w tym filozofii i teologii. Zatem budował na płaszczyźnie wielopokoleniowego dorobku całej ludzkości. Sprzeciwiał się indywidualizmowi i subiektywizmowi poznawczemu, które zaprzepaszczają dorobek wielu pokoleń, a szerzyły postawy egoizmu i osłabiały religijność. Ojciec Woroniecki krytykował partykularyzm poznawczy jako absolutyzujący wolność myślenia, odcinający się od tradycji i lekceważący dokonania w dziedzinie humanizmu, zwłaszcza w filozofii i teologii. Odrzucał indywidualizm i intelektualizm etyczny oraz naturalizm. Przedmiotem krytyki uczynił też sentymentalizm i fideizm. Uznawał obiektywizm i uniwersalizm. Woroniecki głosił, że człowiek jest osobą, która w pełni bytowej realizuje się w społeczności: rodzinie, Kościele i państwie. Wychowanie polega na kształtowaniu człowieka przez formowanie jego władz poznawczych (uczucia i woli) oraz kształceniu intelektu. Kształtowanie charakteru człowieka dobrego moralnie polega na usprawnianiu jego cnót i eliminowaniu wad. Wobec wielu doktryn sprzecznych z nauczaniem katolickim, ojciec Woroniecki występował w obronie tradycyjnej nauki Kościoła²⁵.

24 Korolko, dz. cyt., s. 73-74.

25 Zob. I. Chłodna, *Uniwersalizm tomizmu a uniwersalizm etyczny i pedagogiczny Jacka Woronieckiego OP*, w: „Studia z Filozofii Polskiej”, Tom 2 (2007), s. 121-125. Zob. R. Polak, Jacek Adam Woroniecki <http://www.ptta.pl/pef/pdf/w/woroniecki.pdf> [dostęp: 6.03.2019]. Zob. P. Tarasiewicz, *Sylwetki wielkich Polaków: Jacek Woroniecki OP*, w:

Jednym z ideałów moralnych, na jakie ksiądz Piotr Skarga i ojciec Jacek Woroniecki zgodnie wskazywali i zachęcali do naśladowania byli święci Kościoła.

Odbudowanie autorytetu doktrynalnego Kościoła stało się zadaniem dla **księdza Piotra Skargi**, co wyrażał w swojej twórczości, wzmacniając te starania o konstruowanie wzorców osobowych, pełnych heroizmu i bohaterstwa chrześcijańskiego. Szczególnie zaznaczyło się to w jego kazaniach. Ideały do naśladowania znalazły się w *Żywotach Świętych*, które wykazują ciągłą aktualność i wzorzec do dobrego postępowania dla chrześcijanina. Czytamy w nich bowiem: „Patrzajże na święte, czytając ich żywoty: rozmiłujesz się cnoty ich i zatem się u tego ognia rozgrzejesz i do takiej się roboty, w jakiej oni pracowali, puścisz. Nie słowy cię namawiają, ale działaniem i czynieniem. Rychlej się uczeń u tego mistrza naucz, na którego robotę patrzy, niżli u tego, który tylko o robocie mówi”²⁶.

W *Żywotach Świętych* Skarga był m.in. promotorem kultu św. Kazimierza. Jak napisał prof. Okoń, znawca literatury staropolskiej: „Jednostkowy i historyczny żywot królewicza Kazimierza nabrał, jak widać, cech *exemplum*, jak naśladować Chrystusa poprzez całkowite zaparcie się siebie. Chodziło zaś o naśladowanie przez władców – realizowane w stopniu wręcz heroicznym, bo w najgłębszych pokładach własnego człowieczeństwa, z uniżeniem czy nawet zaparciem się siebie, poprzez całkowitą rezygnację z godności i władzy”. [...] „Postać królewicza Kazimierza kreuje Skarga na swój własny wzór, dostosowując do programu wychowawczego, jaki zaproponował ‘ośmioletniemu’ synowi Zygmunta III, królewiczowi Władysławowi [...]. Skarga najwyraźniej poczuwał się względem niego do roli wychowawcy”²⁷.

Tymczasem **ojciec Jacek Woroniecki**, podobnie jak ksiądz Skarga, szczególną uwagę w wychowaniu człowieka przykładał do upowszechniania bogatych w cnoty żywotów świętych. W studium rozważań o potrzebie hagiografii i warsztacie

„Studia ełckie”, 9 (2007), s. 365-366. Zob. R. Polak, Jacek Woroniecki – życie i twórczość, w: „Człowiek w Kulturze”, 12 (1999), s. 219-240.

26 Fragment przedmowy autora. P. Skarga, *Żywoty Świętych*, Kraków 1612.

27 J. Okoń, Ks. *Piotr Skarga jako promotor kultu św. Kazimierza*, w: „Senoji Lietuvos Literatūra”, 35-36 Knyga, 2013, s. 251.

pracy hagiografa, zatytułowanym: *Hagiografia: jej przedmiot trudności i zadania w Polsce*, ojciec Woroniecki ściśle określił, co powinno być przedmiotem hagiografii i co należy do jej zadań. Zwrócił uwagę, że kult przodków występuje we wszystkich społeczeństwach, posiadających pewien stopień rozwoju kultury, jest to żywa tradycja narodu. Święty to przeszłość, ale i terażniejszość. W swoich rozważaniach powołał się na tradycję i Pismo święte.

Ważną rzeczą, według Woronieckiego, jest praca hagiografa, który zbierając dane historyczne powinien dokonać prawidłowej analizy i rozświetlenia, nie zapominając uwypuklić tych ważnych cech środowiska, w których święty żył i działał. Święty bowiem jest wzięty z ludu i dla ludu. Chodzi bowiem o świętość, jaką posiadał we wnętrzu i jej duchowe promieniowanie na innych. Jednak ważne jest, żeby hagiograf oczyścił życiorys świętego z legendy i ostatecznie dotarł do prawdy. W takim wypadku może przejść dalej, do opracowania kultu pośmiertnego świętego.

Jak zaznaczył ojciec Woroniecki: „Nie mniej i zdarzyć się może, że legenda świętego jest bardziej prawdziwa od historii. Przy głębokim życiu mistycznym świętego, potrzebne jest hagiografowi posiadanie wykształcenia teologicznego”²⁸. W dalszej części studium o potrzebie hagiografii ojciec Woroniecki ubolewał nad brakiem polskich opracowań hagiograficznych w czasach jemu współczesnych. Powołując się na pracę ojca Franciszka Świątka *Z dziejów polskiego żywotopisarstwa świętych*, wymienił m.in. żywotopisarstwo i spuściznę Skargi jako istotny wkład w rozwój kultury religijnej. Na koniec wskazywał trzy warunki potrzebne do owocnej pracy dobrego hagiografa: wykształcenie historyczne, praktyczna osobista dobra znajomość życia religijnego, staranne czytanie i znajomość żywotów świętych nowożytnych.

Hagiografia jako dział piśmiennictwa kościelnego, obejmujący żywoty świętych, to – według ojca Woronieckiego – żywy obraz Kościoła w ciągu wieków, poznanie dogmatów i etyki, Pisma świętego oraz liturgii z najważniejszą

28 Na marginesie należy przypomnieć, że takie wykształcenie posiadali i Skarga, i ojciec Woroniecki (co było istotne przy pisaniu żywotopisarstwa).

Eucharystią²⁹.

W studium o modlitwie, zatytułowanym *Pełnia modlitwy*, kolejnym dziele Woronieckiego znajdujemy słowa zachęty do czytania żywotów świętych i praktycznego ich naśladowania: „W żywotach świętych Pańskich i w pismach, przekazanych przez nich potomności, znajdziemy najlepszy, bo tryskający życiem i miłością komentarz do odwiecznej nauki Kościoła o tym obcowaniu duchowym z Panem Zastępów, jakim jest modlitwa”³⁰. Zatem hagiografia była umiłowana przez ojca Woronieckiego, a zwłaszcza żywot św. Jacka: *Św. Jacek Odrowąż i wprowadzenie zakonu kaznodziejskiego do Polski*, którego był autorem.

Ideal praktykowania cnoty miłości ojczyzny – wyrazem umiłowania mowy ojczystej

Dla księdza Skargi, wytrawnego retora bardzo ważne było używanie języka polskiego w swoich dziełach. W początkach twórczości pisał po łacinie, którą szybko zamienił na język polski. W świadectwie Szymona Starowolskiego (współczesnego Skardze) czytamy o używaniu języka polskiego przez Skargę w swoich dziełach: „Zapytany [Skarga], dlaczego nie chce pozostawić ich potomności także w języku łacińskim, odpowiedział, że czyni to z miłości do mowy ojczystej, aby ją w ten sposób coraz bardziej kształcić i wygładzać. Język łaciński bowiem dosyć jest już wygładzony i inni, bardziej uczeni, stale go uprawiają”³¹.

Do cnoty miłości ojczyzny zaliczał Skarga umiłowanie języka ojczystego i troskę o jego prawidłowe używanie, wielokrotnie podkreślając wartość języka polskiego w swoich pismach. Znamienne jest, że wymienił jako groźbę utratę mowy ojczystej w przypadku straty niepodległości Rzeczypospolitej. Przytoczmy ten fragment nawoływania księdza Skargi: „Język swój, w którym samym to królestwo między onymi słowiańskimi wolne zostało, i naród swój pogubicie, i ostatki tego narodu, tak starego i po świecie tak szeroko rozkwitnionego, potra-

29 J. Woroniecki, *Hagiografia: jej przedmiot trudności i zadania w Polsce*, Kraków 1938, s. 52.

30 J. Woroniecki, *Pełnia modlitwy*, Poznań 1982, s. 7.

31 S. Starowolski, *Setnik pisarzy polskich...*, przeł. J. Starnawski, Kraków 1970, s. 222.

ficie i w obcy naród, który was nienawidzi, obrócić, jako się inszym przydało”³².

Można powiedzieć, że **ojciec Jacek Woroniecki** do cnoty miłości ojczyzny także zaliczał umiłowanie języka polskiego i posługiwanie się nim w walce o zachowanie ducha narodu, bowiem mówił: „jak bardzo ta mowa ojczysta jest nam droga”³³. Wykład taki dał w studium *Okolo kultu mowy ojczystej*. Według Woronieckiego, od poprawnego opanowania mowy ojczystej zależy „całe opanowanie świata myśli, całe wyrobienie umysłowe, a co za tym idzie i zdolność oddziaływania na innych, [...] koło którego winna się krystalizować cała kultura każdego narodu, nie może być co innego, jak kult mowy ojczystej [...] abyśmy władali mową ojczystą ‘fortiter’ – z mocą! Na języku bowiem [...] opiera się cała kultura duchowa narodu, [...] a jego nauczanie ma podłoże filozoficzne, stanowi opanowanie samego myślenia i pokierowanie całym wewnętrznym rozwojem psychicznym umysłu człowieka”³⁴.

Język ojczysty wychowuje człowieka, uczy poprawnie myśleć, przy jego coraz lepszym doskonaleniu rozwijać się będzie myślenie, nierozłącznie z nim związane, „powoli rozwijać się będą i doskonalić wszystkie władze duchowe, które biorą udział w życiu umysłowym”³⁵. Mowa staje się bogatsza i barwniejsza, jeśli pracuje się nad powolnym wzbogacaniem pamięci. Ojciec Woroniecki zwrócił uwagę, że nauka języka ojczystego posiada wyjątkowe własności ogólnokształcące, ma też wybitne własności wychowawcze, daje wewnętrzne wyrobienie charakteru³⁶.

Wśród zachęt, związanych z mową ojczystą, Woroniecki zachęcał do powrotu do retoryki, która prowadzi do dalszego rozwoju umysłowego człowieka. Warto zauważyć, że ojciec Woroniecki zaznaczył: „w stosunku do języka ojczystego, czas zacząć zamieniać wartości uczuciowe na wartości rozumowe. Czas już zrozumieć, że od tego czem będzie dla nas język polski, zależnym się stanie cały

32 P. Skarga, *Kazanie Trzecie o drugiej chorobie Rzeczypospolitej, która jest z niezgody domowej*, w: „Kazania sejmowe i wzywanie do pokuty”, Warszawa 1985, s. 30-31.

33 J. Woroniecki, *Okolo kultu mowy ojczystej*, Komorów 2010, s. 1.

34 Tamże, s. 1, 2, 9, 11.

35 Tamże, s. 22.

36 Tamże, s. 26.

poziom naszej kultury umysłowej”³⁷.

Można zakończyć słowami ojca Woronieckiego: „nasz język ojczysty – on jest pierwszym i głównym instrumentem wiedzy, bez niego żaden naród nie może stworzyć własnej samodzielnej kultury”³⁸.

Wzór rycerza i wzór wychowawcy

Ksiądz Piotr Skarga, towarzysząc królowi na wojnie i głosząc kazania obozowe przy okazji zwycięstw wojennych, obserwował stan rycerski, który mocno krytykował: „Owóz Eques Polonus, baba stara na wozie, owóz pacholcy jako niewiasty na kądziele, na konia wsiąść i osiodłać go i do potrzeby przyprawić nie umieją. Owóz Eques Polonus, w pieprzu i poduszkach jedwabnych uwiniony, wozownik nie jezdnik, piechota uboga, nie ozdobny na koniu szlachcic. Daj Boże poprawę, a oko na przyszłe czasy i nędze i trwogi wojenne”³⁹. Jednak tej krytyce ksiądz Skarga przeciwstawił wzór tradycyjnego rycerza polskiego. Żołnierz wspomina o sobie i ma dobro ojczyzny na względzie: „Dla czci Boga swego, dla wiary świętej, dla podwyższenia krzyża Chrystusowego, dla miłości ku sąsiadom i bracie naszej, dla ojczyzny złotej, i matki waszej, wżgardzajcie domami, majątnościami, żonami i wszystkim co świat ma”⁴⁰. Prawdopodobnie Skarga po raz pierwszy przedstawił ideał: Bóg, honor, ojczyzna: „Nabożny chrześcijański żołnierz bierze przed się w służbie swej trzy rzeczy: naprzód aby ojczyźnie swej Rzeczpospolitej [...] dobrze służył, a one szarpać i gubić, ile go staje i przemoże, nie dopuścił. [...] I to jest drugie przedsięwzięcie żołnierskie: aby wiary i Ewangeliej i Kościoła św. bronił, a upaść mu nie dał. [...] Trzecia jest myśl dobrego żołnierza aby na wojnie sławy nabywał i wysługi sobie u swego króla i Rzeczpospolitej i pożytki

37 Tamże, s. 36, 38.

38 Tamże, s. 40.

39 P. Skarga, *Kazania przygodne, z inemi drobnieyszymi pracami, o roznych rzeczach wszelákim stanom należących*, Kraków 1610, s. 498. <https://play.google.com/books/reader?id=jtwpdRSV5aQC&hl=pl&printsec=frontcover&pg=GBS.PP1> [dostęp: 6.03.2019].

40 S. Obirek, dz. cyt., s. 188-189.

świeckie jedna⁴¹.

Ks. Skarga słauił etos żołnierza za jego udział w wojnie sprawiedliwej, w obronie Rzeczypospolitej i Kościoła – uważał, że – moralnie żołnierz wzbogaca się zaprawiony w trudach życia codziennego, wtedy „łatwiej pokona nieprzyjaciela duchowego i zyska zbawienie”⁴². W dziele *Żołnierskie nabożeństwo* Skarga starał się ukazać ideał żołnierza chrześcijańskiego. Utwór zawierał opis przedniejszych cnót rycerskich, jakimi są sprawiedliwość, męstwo, posłuszeństwo. Wskazywał na walkę duchową, którą żołnierz wygrywa, i odnosi zwycięstwo, jakim jest zbawienie: „Pierwej tedy żołnierz jako chrześcijanin wojnę duchową odprawuje i sam z swemi pożądlivościami i złemi skłonnościami i grzechami bitwę staczając i zbawienie swoje pozyskując szkody od stanu żołnierskiego nie odnosi”⁴³.

Tymczasem ojciec **Jack** **Woroniecki** w swojej *Katolickiej etyce wychowawczej* przypomniał o księdzu Skardze i jego nauce o cnocie: „I nasz P. Skarga ma też w jednym ze swych kazań piękne te słowa, że cnotę należy miłować nie tylko dla korzyści, jakie daje, ale także dla własnej jej dostojności”⁴⁴. Nie trudno się domyślić, że ojciec Woroniecki studiował pisma księdza Piotra Skargi.

Z kolei o cnocie męstwa już nie w odniesieniu do rycerstwa jak u księdza Skargi, ale do wychowawcy, który powinien tą cnotą się odznaczać, pisał ojciec Woroniecki. W kontekście omawianych cnót, w *Katolickiej etyce wychowawczej* oraz *W szkole wychowania*, przy cnocie długomyślności (wywodzącej się z cnoty męstwa), zwrócił uwagę na ideał wychowawcy młodzieży. Cnota długomyślności, leżąca blisko cierpliwości, wymieniana jest w *Listach św. Pawła*, później została

41 P. Skarga, *Kazania przygodne, z inemi drobnieyszemi pracami, o roznych rzeczák wszelákim stanom należących*, Kraków 1610, s. 492. <https://play.google.com/books/reader?id=jtwpdRSV5aQC&hl=pl&printsec=frontcover&pg=GBS.PA492> [dostęp: 6.03.2019]. Zob. S. Obirek, dz. cyt., s. 189.

42 K. Panuś, *Wielcy mówcy kościoła w Polsce*, Karaków 2007, s. 67.

43 P. Skarga, *Kazania przygodne, z inemi drobnieyszemi pracami, o roznych rzeczák wszelákim stanom należących*, Kraków 1610, s. 491. <https://play.google.com/books/reader?id=jtwpdRSV5aQC&hl=pl&printsec=frontcover&pg=GBS.PA491> [dostęp: 6.03.2019].

44 J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, t. I, dz. cyt., s. 431.

zanalizowana przez św. Tomasza. Cnota długomyślności – jak pisał Woroniecki w *Katolickiej etyce wychowawczej* – zachęca do czynu, podtrzymuje wolę wobec przeszkód, żeby się nie cofnąć, pomaga uzbroić się w cierpliwość w przypadku nieobecności jakiegoś dobra, którego bardzo się pragnie, którego człowiek się spodziewa, ale nie może się jeszcze doczekać⁴⁵.

Tak właśnie często jest w przypadku pracy wychowawczej i cnota długomyślności – jak pisał Woroniecki – stanowi właściwą cnotę wychowawcy. I tak jak z uprawą roli przez rolnika, który dzięki swojej pracy oczekuje cierpliwie jej efektów, tak podobnie w pracy wychowawczej, pomimo przeszkód dokonuje się uprawa charakterów młodych ludzi, nauczanie chcenia, mocnego i głębokiego napinania woli, wytwarzanie w niej pewnego stałego usposobienia do regularnego wysiłku zdążającego konsekwentnie do celu. Dalej u wychowanka dokonuje się proces samowychowania. Według cnoty długomyślności wychowawca cierpliwie oczekuje rezultatów wychowania, w myśl słów Woronieckiego: „iż mocne charaktery krystalizują się powoli, tak jak i wielkie kryształy”. Praca wychowawcza powinna opierać się na chrześcijańskiej nauce o życiu moralnym i jego wymaganiach⁴⁶.

Zakończenie

Ksiądz Piotr Skarga SJ i ojciec Jacek Woroniecki OP wywarli niebywały wpływ na pokolenia przekazując najważniejsze ideały. Porywali i brali w niewolę słuchaczy dzięki jasności i wszechstronności myśli, logiczności wywodów, sile argumentacji i niezachwianemu rozumowaniu. Uczyli i wychowywali, a więc łączyli pedagogikę i wychowanie. Z jednej strony występowali w roli niezmordowanego pedagoga-nauczyciela, opatrznosciowego wprost wychowawcy – z drugiej byli nieustraszonymi bojownikami o dobro, prawdę i piękno.

Jako nauczyciele gromadzili wokół siebie zastępy ludzi różnego wieku i stanu.

45 J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, t. II, Lublin 2013, s. 437. J. Woroniecki, *W szkole wychowania*, Lublin 2008, s. 242.

46 J. Woroniecki, *W szkole wychowania*, dz. cyt., s. 248-254

W najprzystępniejszej formie, w pięknym języku ojczystym omawiali w naukach i wykładach swoich prawdy odwieczne dotyczące Boga i Jego istoty, wyjaśniali ostateczny cel życia ludzkiego, tłumaczyli niewzruszone podstawy i boską działalność Kościoła katolickiego, zakładali w duszach ludzkich podwaliny najczystszej etyki chrześcijańskiej, rozniecali żywe uczucia bezinteresownej miłości własnej ojczyzny i bliźniego, uczyli sprawiedliwości, obdarzając słuchaczy i czytelników darem bezcennym – pełnią człowieczeństwa⁴⁷.

W ich nauczaniu widoczne jest wielkie znanstwo i umiłowanie wykładanego przedmiotu, zdobyte i pomnażane nieustającą pracą i studiami (kultury antycznej, Ojców i Doktorów Kościoła i Pisma świętego). Obaj o wszystkich jednakowo mieli starania, dla wszystkich wyrozumiałość, w nauczaniu odznaczyli się cnotami długomyślności i cierpliwości. Rys to zresztą znamienny dla wytrwałych pedagogów. Cnoty to według nich zawiasy, na których obraca się życie moralne. Zarówno ksiądz Piotr Skarga, jak i ojciec Jacek Woroniecki występowali w służbie Boga i ojczyzny, stawali w obronie wartości moralnych, prawdy i dobra. Ich nauka i myśl jest ciągle aktualna.

Bibliografia:

Balicki A. E., *Skarga pośród nas*, Kraków 1936.

Bareła S., *O. Jacek Woroniecki OP*, w: „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. VI, z. 1-2 (1959), s.9-32.

Bobicz I., *Skarga wzorem namaszczenia kaznodziejskiego*, w: „Przegląd Homiletyczny”, (1925), Nr 1, s. 22-29, s. 36-37.

Brzozowska I., *Piotr Skarga SJ (1536-1612)*, w: „Człowiek w Kulturze” 28 (2018), s. 483-492.

Brzdziński A., *Czy ksiądz Skarga wdawał się w politykę?*, w: „Acta Universitatis Lodziensis Folia Litteraria Polonica” 3 (21) 2013, s. 43-66.

Chłodna I., *Uniwersalizm tomizmu a uniwersalizm etyczny i pedagogiczny Jacka Woronieckiego OP*, w: „Studia z Filozofii Polskiej”, Tom 2 (2007), s. 117-132.

Doerre P., *Wielkość i świętość*, (red): M. Balon, J. Bartyzel, G. Kucharczyk, K. Kohler, w: „Kaznodzieja Narodu”, Kraków 2012, s. 7-17.

Korolko M., *O prozie Kazań sejmowych Piotra Skargi*, Warszawa 1971

47 Por. A. E. Balicki, *Skarga pośród nas*, Kraków 1936, s. 9-10.

- Maliszewski K., *Krzyż i orzeł*, Lublin 2017.
- M. Miławicki, *W poszukiwaniu mistrza i autorytetu duchowego. Ojciec Jacek Woroniecki OP we wspomnieniach współbraci zakonnych, uczniów i przyjaciół*, (red.) Barbara Jędrzychowska, w: „Wychowawca, nauczyciel, mistrz o potrzebie mądrości, autorytetu i cnoty”, Wrocław 2017, s. 61-84.
- Mazur P. S., *Opatrzność*, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/o/opatrznosc.pdf>, [dostęp 12. 03. 2019].
- Obirek S., *Wizja Kościoła i państwa w kazaniach ks. Piotra Skargi*, Kraków 1994.
- Okoniewski S, *Pismo święte w dziełach X. P. Skargi*, Poznań 1912.
- Okoń J., *Ks. Piotr Skarga jako promotor kultu św. Kazimierza*, w: „Senoji Lietuvos Lite ratūra”, 35-36 Knyga, 2013, s. 251.
- Panuś K., *Wielcy mówcy kościoła w Polsce*, Kraków 2007.
- Polak R., *Jacek Adam Woroniecki*, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/w/woroniecki.pdf>, [dostęp: 6. 03. 2019].
- Polak R., *Jacek Woroniecki – życie i twórczość*, w: „Człowiek w Kulturze”, 12 (1999), s. 219-240.
- Skarga P., *Kazania przygodne, z inemi drobniejszemi pracami, o roznych rzeczach wszelakim stanom należących*, Kraków 1610, <https://play.google.com/books/reader?id=jtwpdRSV5aQC&hl=pl&printsec=frontcover&pg=GBS.PA492>, [dostęp: 6.03.2019].
- Skarga P., *Kazania sejmowe i wzywianie do pokuty*, Warszawa 1985.
- Skarga P., *Żołnierskie nabożeństwo*, cz. 1, Kraków 1606.
- Skarga P., *Żywoty świętych*, Kraków 1612.
- Starowolski S., *Setnik pisarzy polskich...*, przeł. J. Starnawski, Kraków 1970.
- Tarasiewicz P., *Sylwetki wielkich Polaków: Jacek Woroniecki OP*, w: „Studia elc kie”, 9 (2007), s. 365-366.
- Treter M., Matejko. *Osobowość Artysty. Twórczość. Forma i styl. Sztuka orężem w rękę*, Lwów 1939.
- Woroniecki J., *Hagiografia: jej przedmiot trudności i zadania w Polsce*, Kraków 1938.
- Woroniecki J, *Pełnia modlitwy*, Poznań 1982.
- Woroniecki J., *W szkole wychowania*, Lublin 2008.
- Woroniecki J., *Około kultu mowy ojczystej*, Komorów 2010.
- Woroniecki J., *Katolicka etyka wychowawcza*, t. I, Lublin 2013a.
- Woroniecki J., *Katolicka etyka wychowawcza*, t. II, Lublin 2013b.
- Wyszyński S., *Kazania i przemówienia autoryzowane Prymasa Polski*, KPA, XVIII, Warszawa, 24 XII 1964, s. 147.

Father Piotr Skarga and Father Jacek Woroniecki – an attempt to compare moral ideals

Summary

The article presents the moral views of two Polish Catholic monks, the most eminent thinkers: Fr Piotr Skarga and Fr Jacek Woroniecki, who had a significant impact on various areas of Polish culture. They lived in different epochs in the history of Poland, however, the presented views of both are very convergent and their moral ideas stem from the teachings of the Catholic Church and are based on the faith, the writings of the Fathers of the Church and a deep knowledge of the Holy Scriptures. The literary, scientific and spiritual heritage left after them, despite the passage of time, can and should invariably influence the education and formation of the young generations. The works of Father Piotr Skarga and Father Jacek Woroniecki are an unheard of cultural heritage and a lasting scientific legacy, and for many they are and will remain authorities.

Key words: Fr Piotr Skarga, Fr Jacek Woroniecki, moral ideals, virtues, hagiography, patriotism, mother tongue